

SPREMINJANJE VINOGRADNIŠKIH POVRŠIN V SLOVENIJI V ZADNJIH SEDEMDESETIH LETIH

dr. Borut BELEC, Maribor

I. UVODNE OPOMBE

Namen referata je prikazati razvoj vinogradništva v Sloveniji z vidika spreminjanja vinogradniških površin od konca 19. stoletja dalje. Statistično ločimo dve obdobji. Prvo zajema čas od leta 1896 do leta 1954, drugo od leta 1954 do leta 1969. Leto 1896 sega v dobo uničenja vinogradništva po filokseri in njegovo obnovo, leto 1954 pa pomeni začetek hitrega zmanjševanja vinogradniških površin v novejšem času. Zato sem obe časovni točki izbral za primerjavo z letom 1969, ki naj prikaže današnje stanje.

Iz kvantifikacije vinorodnih površin zelo jasno razberemo eno bistvenih značilnosti slovenskega vinogradništva, to je nepretrgano nazadovanje površin, še posebno po zadnji vojni, ko je bil umik vinogradov tudi najmočnejši. Te značilnosti pa ni vrednotiti toliko statistično kot kompleksno v prostoru, saj je povezana z mnogoterimi učinki v vinorodni pokrajini. Med le-te sodi predvsem hitro odmiranje slovenskega vinogradniškega ambienta in njegova relativna nerazvitost ter socialna ogroženost. S to problematiko se tesno povezuje tudi razvoj vinogradništva v prihodnje. Medtem ko je razvojna pot družbenega vinogradništva z modernizacijo določno načrtovana, je kmečko vinogradništvo še vedno na razpotju med propadom in obstojem. Pogoj za obstoj pa je uvedba sodobne tehnologije na večjih obdelovalnih površinah, zato se zdi formiranje specializiranih vinogradniških obratov in njihovo združevanje v kooperacijske skupnosti trenutno najprimernejša pot za njegovo sanacijo in obenem edina pot za ohranitev kulturne vinogradniške pokrajine.

Spreminjanje vinogradniških površin sem obdelal po katastrskih občinah, ki jih statistično združujem v vinogradniške mikoregije, te pa v regije višjega reda. Hierarhijo vinogradniških pokrajin sem oslonil na Ilešičevo pokrajinsko fiziognomično regionalizacijo¹, pri čemer sem v vinogradniškem pogledu pomembnejše regije podrobneje razčlenil.

II. RAZVOJNI DEJAVNIKI V VINOGRADNIŠTVU

Razvoj vinogradništva je rezultat zapletenega součinkovanja agrarnih, demogeografskih, socialno posestnih in družbenoekonomskih dejavnikov v določenih ekoloških razmerah. Omejujem se le na nekaj najpomembnej-

¹ Svetozar Ilešič: Problemi geografske rajonizacije ob primeru Slovenije. XXX, Ljubljana 1958.

ših, ki so odločilno usmerili njegov razvoj in sprožili daljnosežne strukturne in pejsažne procese v pokrajini. Časovno bi jih lahko razporedili v dve skupini: semirecentne, iz obdobja na prehodu iz 19. v 20. stoletje nekako do druge svetovne vojne, in recentne, iz časa po njej.

Pomemben dejavnik v semirecentnem razvoju vinogradništva je na predek, ki ga to doživi z obnovo po filokseri opustošenih vinogradov na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Ob tem je geografsko pomembno poudariti umik vinogradniških površin iz klimatsko neugodnih predelov Slovenije, predvsem predalpskih in dinarskih pokrajin, a tudi nekaterih pokrajin, kjer socialnogospodarske razmere za obnovo vinogradništva niso bile dovolj ugodne, npr. v delu Prekmurja. Omeniti je tudi spremembo vzgoje vinske trte, saj so takrat npr. v Koprskem Primorju opustili živo oljčno oporo in uvedli latnike, iz vinogradov na Štajerskem je izginilo sadno drevje (breskve), trto pa so zasadili pravilno v vrstah, kar je precej spremenilo videz vinogradniške pokrajine.

Ker je zahtevnejša nega novih vinogradov zvišala proizvodne stroške, so vinogradništvo hitro začele prizadevati krize. Marsikje so zato opustili vinsko trto že v času pred prvo svetovno vojno. V Primorju je npr. na vinogradništvo neugodno vplivala sočasnost največjega dela v vinogradih s tistim v solinah in zgodnje odtakanje delovne sile.

Poglavitne težave pa se prično šele po prvi svetovni vojni, ki je močno spremenila gospodarske okvire vinogradništva. Prejšnji glavni trg spodnještajerskih vin je postal inozemstvo, pa tudi goriška in vipavska vina so izgubila dotedanje slovenske in avstrijske trge. Domače vino je bilo na slovenskem trgu izpostavljeno močni konkurenci cenejših dalmatinskih, banatskih in drugih vin, goriškemu vinu pa so doma močno tekmovala italijanska vina. Poleg tega je bilo goriško vinogradništvo neposredno prizadeto v vojni operacijah.

Vinogradi, obnovljeni ob napadu trtne uši, so v obdobju med obema vojnama tudi že pričeli pešati. Njihova donosnost je nazadovala in treba jih je bilo obnoviti. Obnova pa je potekala počasi, saj so do leta 1938 obnovili le okoli petino vinogradov. Permanentne vinogradniške krize so še poslabšale življenjske razmere že tako revnega prebivalstva v vinorodnih pokrajinah, ki jih je označeval najgloblji socialni prepad v takratni družbi (viničarstvo, kolonat).

Po drugi svetovni vojni se z vrsto družbenoekonomskih dejavnikov prične obdobje recentne transformacije vinogradniške pokrajine. Leto 1946 je prineslo z agrarno reformo v vinogradništvo korenito spremembo posestnih razmer in ustvarilo ugodne razmere za razvoj družbenega vinogradništva. Tudi zakon o odpravi viničarskih in podobnih razmerij iz leta 1953 je pospešil proces podružbljanja vinogradov. Takšen razvoj je omogočil moderno vinogradniško proizvodnjo na večjih kompleksih, uporabo strojne tehnologije in uvedbo novih načinov vzgoje. Lahko trdimo, da je okrog 17 % ali 3.700 ha slovenskih vinorodnih površin, kolikor jih zajema družbeni sektor lastništva, doživelo z moderno obnovo intenzivno transformacijo, ki je po svojih učinkih neprimereno izrazitejša od tiste ob prvi obnovi. Tradicionalne nasade so na družbenih gospodarstvih skoraj v celoti zamenjali žični, v znatni meri terasni nasadi, kar je ob močnih socialnogeografskih strukturnih spremembah in moderni vinogradniški infrastrukturi docela spremenilo videz prvotne vinorodne pokrajine. Tipičen primer za to so Jeruzalemske in Radgonske gorice, kjer zavzemajo

družbeni vinogradi blizu dve tretjini vinogradniških površin, v Pekrskih pa celo 82 %.

Svojevrstno so se pokazali recentni družbenogeografski dejavniki v razvoju kmečke pokrajine. V njej je bil umik vinogradov zaradi pomanjkanja delovne sile, mehanizacije, sredstev za obnovo in razdrobljenosti posesti najizdatnejši, kar je privedlo do hitrega stihijskega odmiranja tradicionalne vinogradniške pokrajine. Ni treba poudarjati, da so to področja izrazitega demografskega praznjenja in staranja prebivalstva. Pojav socialnega vinogradniškega preloma in ekstenzifikacija kmetijske proizvodnje s procesom ozelenenja pa sta hkrati po svoje vplivala na transformacijo pokrajinskega videza.

Družbenogeografski razvoj slovenskih vinogradniških pokrajin, deloma predisponiran že v historičnih socialnih razlikah med nekdanjo dominikalno, danes pretežno podružbljeno, in kmečko vinorodno pokrajino, dobiva tako v izredno dinamičnih povojnih razmerah vedno bolj značaj dvo-
tirnosti ali boljše divergence. Razvojne razlike so se stopnjevale celo toliko, da lahko govorimo o dveh osnovnih tipih vinorodne pokrajine — podružbljenem in kmečkem — z različno usmerjenimi procesi, različnimi strukturami ter neenakimi razvojnimi možnostmi. Inovacijski procesi, povezani s podružbljanjem vinogradništva, so namreč v kmečkih vinorodnih pokrajinah popolnoma izostali, to pa je ob širokem kompleksu socialnogeografskih dejavnikov samo še stopnjevalo tamkajšnjo relativno nerazvitost in kopičenje problemov njihovega nadaljnjega razvoja.

III. GLAVNE ZNAČILNOSTI SPREMINJANJA VINOGRADNIŠKIH POVRŠIN V SLOVENIJI V OBDOBJIH 1896—1954 IN 1954—1969

Vinogradniške površine so v mejah današnje Slovenije leta 1896 obsegale še 45.938 ha² ali 5,3 % površine vinorodnih pokrajin. Od okoli 1300 vinorodnih katastrskih občin jih je takrat imelo 321 več kot 10 % vinogradov. Do leta 1954 se je njihova površina zmanjšala na 31.346 ha³, to je za 14.592 ha ali 31,8 %, medtem ko jih je bilo leta 1969 samo še 21.856 ha⁴, to je za 30,3 % ali 9.490 ha manj kot leta 1954. Katastrskih občin z nad 10 % vinograda je bilo v letu 1954 le 184, v letu 1969 pa še samo 126. Leta 1896 je imelo več kot 30 % vinograda 48 katastrskih občin, medtem ko se je do leta 1954 znižalo njihovo število na 21, a do leta 1969 celo na 9. Vinograd je v obdobju 1896—1954 nazadoval ali stagniral v 1115 katastrskih občinah in v obdobju 1954—1969 v 1075 katastrskih občinah. Indeks 1954/1896 znaša 68,2, a indeks 1969/1896 47,6, kar pomeni, da so se vinogradniške površine v zadnjih sedemdesetih letih skrčile za več kot polovico.

Vinogradi so se v obdobju 1896—1954 najmočneje umaknili v Pomurju in Podravju ter v predalpskem Posavju (za okoli 40 %), le nekaj manjši je bil njihov umik v Primorju (za 32 %), precej manjši pa v subpanonskem, subdinarskem in dinarskem Posavju (za 12 %). Da so bile to, absolutno

² Gemeindelexikon von Steiermark. Wien 1905. Gemeindelexikon von Krain. Wien 1905. Leksikon občin za Avstrijsko-Ilirsko Primorje. Na Dunaju 1906.

³ Podatki za zemljiške kategorije po katastrskih občinah v letu 1954. Statistično gradivo arhiva geodetske uprave SR Slovenije (zbral Jakob Medved).

⁴ Podatki za zemljiške kategorije po katastrskih občinah v letu 1969. Geodetska uprava SR Slovenije.

vzeto, velike površine, pove podatek za umik v Pomurju in Podravju, ki je dosegel 6943 ha, kar je le nekoliko manj, kot je znašal umik v vsej ostali Sloveniji (7649 ha). V Primorju se je vinogradniška površina zmanjšala za 3951 ha.

Neenakomerno krčenje vinogradniških površin je nekoliko spremenilo koncentracijo in razporeditev vinogradov. Medtem ko sta bila leta 1896 relativna deleža subpanonskega Pomurja in Podravja ter Primorja še enaka (7,6 in 7,7 %) sta se v letu 1954 že razlikovala, saj so v Primorju zavzemali leta 1954 vinogradi 5,7 %, v Pomurju in Podravju pa le 4,3 %.

V primerjavi z letom 1896 se je delež vinogradov Pomurja in Podravja do leta 1954 znižal od 37,6 % na 33 %, v predalpskem Posavju pa od 13,5 % na 11,9 %, medtem ko se je v subpanonskem, subdinarskem in dinarskem Posavju povečal od 21,9 % na 28,2 %. V Primorju se ni spremenil (27 %).

V obdobju 1954—1969 je bil razvoj vinogradniških površin nekoliko drugačen. Tokrat so najmočnejše nazadovali vinogradi v predalpskem Posavju, kjer se je njihov delež zmanjšal za 50,3 %, indeks 1969/1896 pa se je znižal na 30. V Primorju, subpanonskem, subdinarskem in dinarskem Posavju je znašalo zmanjšanje za okoli 30 %, indeks 1969/1896 pa se je znižal v Primorju na 47, v Posavju pa na 62. Najmanj so se umaknili vinogradi v tem obdobju v Pomurju in Podravju z nazadovanjem za 22,8 % in indeksom 46. To pa še vedno pomeni, absolutno vzeto, nazadovanje za 2360 ha. V Primorju so se skrčili vinogradi za 2620 ha, v subpanonskem, subdinarskem in dinarskem Posavju za 2601 ha, v predalpskem Posavju pa za 1882 ha.

Relativni delež vinograda se je v primerjavi z letom 1896 in 1954 seveda močno znižal. Najvišji je ostal še vedno v Primorju, kjer zavzemajo vinogradi 4,4 % površine, nakar sledijo Pomurje in Podravje (3,3 %), subpanonsko, subdinarsko in dinarsko Posavje (2,3 %) in predalpsko Posavje s komaj 0,9 % vinogradniške površine. Prvi dve področji sta nad slovenskim poprečjem 2,6 %, drugi pa pod njim.

Če primerjamo razporeditev vinogradov po velikih vinorodnih področjih še v obdobju 1954—1969, ugotavljamo, da se je delež vinogradov Pomurja in Podravja nekoliko okrepil (36,6 %), v subpanonskem, subdinarskem in dinarskem Posavju je podobno kot v Primorju stagniral (28,3 % in 26,6 %), znižal pa se je v predalpskem Posavju (8,5 %).

IV. SPREMINJANJE VINOGRADNIŠKIH POVRŠIN PO VINORODNIH POKRAJINAH

Razlike v spreminjanju vinogradniških površin, ki smo jih ugotovili pri velikih vinorodnih področjih, prihajajo do izraza še posebno ob primerjavi njihovih manjših sestavnih delov. Prav tako se na kratke razdalje spreminja tudi delež vinogradov.

1. Vinorodno subpanonsko Pomurje in Podravje

S 36,6 % slovenskih vinogradov je naše najpomembnejše vinorodno področje. Njihov relativni delež je zelo različen in se s prehodom v alpski svet hitro zmanjša. V tako imenovanih vzhodnih subpanonskih pokrajinah

zavzemajo še 3,7 % površine, v zahodnih pa le 1,8 %. Tudi umik je bil v obdobju 1896—1969 v zahodnih subpanonskih pokrajinah večji (indeks 34,2) kot v vzhodnih (indeks 48,5). Pomen vinogradništva pa je tudi v vzhodnih subpanonskih pokrajinah različen. Na Goričkem zavzema vinograd le 1,1 % površine, a tudi ponekod v Slovenskih goricah je njegov delež zelo nizek. Tako znaša v Cmureško-negovskih goricah le 1,5 %, v Ptujskih goricah 1,8 %, nasprotno pa se zviša v Lendavskih in Radgonskih goricah na 8,1 %, v Vinorodnih Halozah na 8,9 % in v Jeruzalemskih goricah celo na 15,4 %.

Ugotovili smo že, da je bil umik vinogradov v Pomurju in Podravju v obdobju 1896—1954 izdatnejši kot v obdobju 1954—1969. V prvem obdobju so se vinogradniške površine skrcile za blizu 7000 ha ali 40,1 % (v vsej Sloveniji za 31,8 %), a v drugem za 2360 ha ali 22,8 % (v vsej Sloveniji za 30,3 %). Razlika gre predvsem na račun močnega umika v zahodnih subpanonskih pokrajinah, kjer so se vinogradi med leti 1896 in 1954 umaknili kar za 56,8 %, na Kozjaku celo za 89,4 %. V obdobju 1954—1969 je njihovo nazadovanje deloma zavrl močan razvoj družbenega vinogradništva, saj zavzemajo v subpanonskem Pomurju in Podravju družbeni vinogradi 2635 ha ali 33 % vinorodnih površin, kar predstavlja 71 % vseh družbenih vinogradov v Sloveniji.

Vinogradi so se umaknili v veliki večini katastrskih občin. Število letih z nad 30 % vinograda se je znižalo v primerjavi z letom 1896 od 34 na 5, tistih s 15—30 % vinograda pa od 100 na 42. Med 568 katastrskimi občinami jih je kar 405 nazadovalo v obeh obdobjih.

V Slovenskih goricah, ki so ob Halozah najbolj značilna vinorodna pokrajina notranje Slovenije, je danes okoli 4500 ha vinogradov s 4,4 % vse površine, to je več kot petina vse vinorodne površine Slovenije. Značilna je njihova izrazita koncentracija v vzhodnem delu, še posebej v Jeruzalemskih in Radgonskih goricah. Takšna razporeditev se je izoblikovala v novjšem času, ko so vinogradi v Zahodnih Slovenskih goricah v obdobju 1896—1954 nazadovali za 57,3 %, v Srednjih za 36,6 % in v Vzhodnih le za 16 %. Naraščanje nazadovanja vinogradniških površin v smeri proti zahodu je torej značilno za Slovenske gorice, vendar tega umika ne bi mogli pripisati samo ekološkim, temveč tudi družbenim dejavnikom.

Preučitve iz Jeruzalemskih goric, a tudi statistični podatki za mnoga druga slovenske vinorodna področja kažejo, da so vinogradniške površine dosegle svoj višek v obdobju pred pojavom trtne uši. Obnova jih skoraj nikjer ni zajela v celoti, temveč se je omejila le na najkvalitetnejše lege. V ekološko manj ugodnih okoliših so se takrat močno uveljavile samorodne, npr. v Zahodnih Ljutomersko-ormoških goricah, na Goričkem itd.

V Zahodnih Slovenskih goricah je delež vinograda leta 1896 znašal še 13,8 %, danes pa dosega le 3,5 %. Če je umik v starejšem obdobju še pripisovati izbiri boljših ekoloških razmer, tega ne bi mogli trditi za obdobje 1954—1969, v katerem so bili docela odločilni družbenoekonomski dejavniki. V Zahodnih Slovenskih goricah so se vinogradi v tem obdobju umaknili za 41,5 %, v Srednjih za 28,9 % in v Vzhodnih za 14,5 %, kar je še nadalje stopnjevalo koncentracijo vinogradništva v vzhodnem delu Slovenskih goric. V Zahodnih Slovenskih goricah se je indeks 1969/1896 znižal celo na 25, medtem ko je v Srednjih vendarle obstal na 45, v Vzhodnih pa celo na 71,8. Pri tem kažejo Radgonske gorice, ki jih sicer uvrščam v Srednje Slovenske gorice, razvoj, zelo soroden tistemu v Jeruzalemskih gori-

cah. Indeks 1969/1896 znaša v Radgonskih goricah 59,3, v Jeruzalemskih pa 77,3.

Število katastrskih občin z nad 30 % vinograda se je znižalo v Slovenskih goricah v obdobju 1896—1969 od 29 na 5, tistih s 15—30 % pa od 62 na 31. Od 289 katastrskih občin jih je 257 nazadovalo v obeh obdobjih.

Kot področje zgodnje infiltracije tuje posesti so po drugi svetovni vojni Slovenske gorice doživele najintenzivnejše družbenosocialne in pejsažne spremembe. Leta 1969 so družbeni vinogradi zavzemali 1932 ha ali 43 % vseh vinorodnih površin, to je več kot polovico vseh družbenih vinogradov v Sloveniji. Od tega jih je bilo v Jeruzalemskih goricah kar 818 ha in so zavzemali dve tretjini površine. Tudi vinogradniška infrastruktura je v tem področju dosegla najvišjo stopnjo razvoja.

Vzporedno z omenjenimi inovacijami pa se v kmečkih vinorodnih okoliših uveljavljajo socialnogeografski procesi, ki vodijo v razpad klasične agrarne demogeografske in produkcijske strukture ter stopnjujejo njihovo socialno ogroženost. Razvojne divergence med podružbljeno in kmečko pokrajino Slovenskih goric postajajo zato vedno zaznavnejše in ustvarjajo značilne regionalne razlike v vinogradniškem prostoru.

Tudi za *Haloze* je značilna koncentracija vinogradov v njihovem vzhodnem delu, povezana deloma prav tako z izrednim umikom vinogradništva iz Zgornjih Haloz. V tem ekološko manj ugodnem okolišu so se vinogradi v obdobju 1896—1954 umaknili za 54 %, v obdobju 1954—1969 pa za 43 %, tako da je preostala le četrtina nekdanjih površin. Od 1500 ha haloških vinogradov jih je danes v Zgornjih Halozah le 233 ha. V Spodnjih ali Vinorodnih Halozah je znašal umik v starejšem obdobju 31,5 %, v novejšem 20,4 %, vinogradi pa so se umaknili za manj kot polovico nekdanjega obsega.

Število katastrskih občin z nad 30 % vinograda se je od leta 1896 znižalo od 4 na 0, tistih s 15—30 % pa od 27 na 10. Od 61 katastrskih občin jih je 56 nazadovalo v obeh obdobjih.

Svojevrsten razvoj kaže vinogradništvo v *Prekmurju*. Osredotočeno je v Lendavskih goricah s 484 ha ali 8,1 % vinogradniške površine. Na Goričkem je sicer 621 ha vinogradov, vendar zavzemajo le 1,1 % površine.

Tudi prekmursko vinogradništvo je doseglo svoj višek pred pojavom trtnih bolezní, njegova obnova pa je bila uspešna le v Lendavskih goricah, kjer jo je vodilo lendavsko meščanstvo, medtem ko je na Goričkem predvsem zaradi slabih gospodarskih razmer kmečkega prebivalstva skorajda popolnoma nazadovalo. Po nepopolnih podatkih je bilo leta 1909 v Prekmurju 827 ha vinogradov⁵, od tega v Lendavskih goricah 368 ha in na Goričkem 459 ha. Če dodamo še ocenjene površine v manjkajočih katastrskih občinah (135 ha), bi bilo vinogradov v Prekmurju tega leta okrog 962 ha. V primerjavi z letom 1856 so se vinogradniške površine zmanjšale za okrog 30 %, pri čemer je Goričko prispevalo največji delež.

Do prve svetovne vojne so stari nasadi dokončno propadli, obnova pa je v glavnem zastala. Pomanjkanje zaščitnih sredstev in delovne sile med vojno je povzročilo novo nazadovanje prekmurskih vinogradov. Le-

⁵ Podatki za vinogradniške površine v Prekmurju leta 1909, povzeti po Beli Severju: Razvoj prekmurskega vinogradništva. GV XXXIII 1961, Ljubljana 1961.

ta 1937 je bilo v Prekmurju 474 ha vinogradov z žlahtno trto, kar pomeni v dobrih 25 letih ponovno nazadovanje za okrog 22 %.

Bolj kot drugod se je v Prekmurju razširila šmarnica. Statistika zadnjih 15 let izkazuje zato povečanje vinogradniških površin, kar je redek primer med slovenskimi vinorodnimi pokrajinami. Na Goričkem znaša ta porast 64 ha ali 11,6 %, v Lendavskih goricah pa 72 ha ali 17,5 %.

S približevanjem k alpskemu svetu se tudi v subpanonskem področju ekološke razmere za vinogradništvo slabšajo, kar se kaže v nizkem relativnem deležu vinogradov in njihovem močnejšem umiku. Zmanjšan pomen vinogradništva, ki smo ga ugotovili že v Zgornjih Halozah, je značilen tudi za *Dravinjske gorice*, kjer zavzemajo vinogradi le 1,7 % površine in se je njihov indeks od leta 1896 znižal na 39,7. V *Podpohorskih goricah* je delež vinogradov sicer nekoliko večji (2,5 %), vendar je njihov umik podoben. Nikjer pa niso vinogradi nazadovali tako močno kot na *Kozjaku*, z indeksom celo pod 10.

2. Vinorodno subpanonsko Posavje

Je drugo najpomembnejše vinorodno področje notranje Slovenije s 17,8 % slovenskih vinogradov in 3,2 % vinorodne površine. Najbolj znane so *Bizeljsko-sremičke gorice*, ki jih označujejo nekatere posebnosti razvoja. Filoksera se je namreč na Štajerskem pojavila najprej prav na Bizeljskem (Kapele, 1881), zato kažejo podatki za leto 1896 izredno zmanjšanje vinorodne površine, komajda 360 ha. Po obnovi je ta zopet porasla in preseгла 1000 ha. V tej višini se je v glavnem obdržala do danes in je torej opozoriti na redko izjemo med slovenskimi vinorodnimi področji, da vinogradi v obdobju 1954—1969 ne kažejo upadanja. Povezovali bi jo lahko deloma tudi z obnovo družbenih površin. Primerjava razvoja z obdobjem 1896—1954 zaradi skoraj popolnega uničenja vinogradov v letu 1896 seveda ni mogoča in je porast površin, ki ga kaže statistika, le navidezen.

Pač pa je vinogradništvo v primeri z Bizeljskim močno nazadovalo na *Sotelskem* in v *Raduljsko-krškem hribovju*. Leta 1896 je bilo v Rogaškem podolju 1467 ha vinogradov, danes pa jih je le 529 ha. V obdobju 1896—1954 se je njihova površina skrčila za 43,8 %, a v zadnjih petnajstih letih za 35,8 %. Tudi na Kozjanskem so se posebno zunaj subpanonskega pasu vinogradi močno skrčili, v celoti od 745 ha v letu 1896 na 498 ha danes. V Krških goricah so se vinogradniške površine zmanjšale samo od leta 1954 za 513 ha ali skoraj za polovico. Znatno manjši je bil umik v *svetu pod Gorjanci*, ki kaže razvojne poteze, sorodne Bizeljskemu.

3. Vinorodno subpanonsko-subdinarsko Posavje

Čeprav se je v tem kraško obarvanem vinorodnem področju površina vinogradov v zadnjih sedemdesetih letih skrčila skoraj za polovico, zavzemajo ti še vedno 1869 ha ali 2,4 % površine, to je 8,5 % slovenskih vinogradov. Najbolj vinorodna je Bela krajina z nad 1000 ha površin. Zanimivo je, da vinogradi v tej pokrajini v obdobju 1896—1954 niso nazadovali, temveč kažejo celo rahel statistični porast. Dejansko je moralo vinogradništvo tudi tu doseči svoj višek v času pred pojavom trtne uši, zato je porast prav tako le navidezen. Zelo intenziven pa je bil umik v zadnjih petnajstih letih, saj so se vinogradniške površine skrčile kar za 800 ha ali 44 %. V *Novomeški kotlini*, kjer se vinogradi pojavljajo predvsem na njenem severnem ob-

robu, so se le-ti umaknili tudi že v starejšem obdobju, in sicer za četrtno. Po letu 1954 so se skrčili za tretjino, v celoti pa se je vinogradniška površina zmanjšala na polovico.

4. Vinorodno dinarsko Posavje

V dinarskem Posavju, kamor uvrščamo predvsem Dolenjski Kras, poteka skrajna meja vinogradništva, saj subpanonski vplivi tod že močno slabe. V Suhi krajini je bilo leta 1896 še 632 ha ali 1,5 % vinogradov, ki so se do danes umaknili na 324 ha ali 0,9 % površine. Slabše ekološke razmere se kažejo med drugim tudi v nekvalitetnem pridelku.

5. Vinorodno predalpsko Posavje

Vinogradništvo je močnejše razširjeno predvsem v vzhodnem predalpskem svetu, v t. i. robnih predalpskih pokrajinah, ki jih označujejo še rahli subpanonski vplivi. Mednje uvrščamo Dobrnsko podolje, svet ob Hudinji, Voglajnsko, vzhodno Posavsko hribovje, Mirenske in Senovske gorice. Tu je še vedno 1400 ha ali 6,4 % vseh slovenskih vinogradov, ki prekrivajo 1,3 % površine. Pač pa se dalje v notranjost ekološke razmere za uspevanje vinske trte hitro poslabšajo, zato prekrivajo v t. i. notranjih predalpskih pokrajinah (Mozirsko, Velenjska kotlina, Ponikevska pokrajina, Vransko-libojsko, Litijsko in Kumsko-trboveljsko hribovje) vinogradi komaj 446 ha ali 0,5 % površine, kar predstavlja le 2 % vseh vinogradov v Sloveniji.

Razvoj vinogradniških površin ne kaže bistvenih razlik med pokrajinami. Umik je bil povsod zelo močan, saj so se v robnih predalpskih pokrajinah vinogradi skrčili na približno tretjino, v notranjih predalpskih pokrajinah pa na četrtno nekdanjega obsega.

6. Vinorodno Primorje

Slovensko primorje uvrščamo med najpomembnejša vinorodna področja, kjer je 26,7 % vseh slovenskih vinogradov ali le nekoliko manj kot v subpanonskem, subdinarskem in dinarskem Posavju, njihov relativni delež pa je celo višji (4,4 %) kot v Pomurju in Podravju. V t. i. pravih primorskih pokrajinah, kamor uvrščamo Goriška Brda, Vipavsko dolino, Kras in Šavriška Brda, prekrivajo celo 5,2 % površine.

Ob Jeruzalemskih goricah in Spodnjih Šavrinah so Goriška Brda najizrazitejše slovensko vinorodno področje. Vinogradi obsegajo danes 918 ha ali 12,1 % površine, kar je skoraj trikrat manj kot leta 1896. Čeprav so se umikali že v obdobju 1896—1954, posebno po prvi svetovni vojni pod Italijo, je njihovo največje nazadovanje nastopilo v zadnjih 15 letih, ko so se skrčili za polovico. Število katastrskih občin z nad 30 % vinograda se je v tem času zmanjšalo od 8 na 1, vinogradi pa so nazadovali v vseh občinah.

Na Vipavskem, kjer so zavzemali vinogradi leta 1969 1675 ha ali 3,9 % površine, so le-ti v obdobju 1896—1954 nazadovali za petino, v zadnjih petnajstih letih pa celo za 41,9 % ali 1207 ha, tako da je njihova površina v primerjavi z letom 1896 padla pod polovico prvotnega obsega.

Na Krasu je bilo leta 1969 300 ha ali 1,1 % vinogradov. Je eno redkih vinorodnih področij, kjer vinogradi v obdobju 1896—1954 statistično niso nazadovali, temveč kažejo celo rahel navidezen porast. Da so bile vino-

gradniške površine tudi tukaj pred pojavom filoksere obsežnejše kot po obnovi, bi lahko med drugim sklepali iz razširjenosti vinogradov v letu 1825. Zadnjih petnajst let pa so vinogradi tudi tukaj nazadovali za petino, vendar je to, če izvzamemo Prekmurje s povečanjem in Bizeljsko s stagnacijo vinorodnih površin, dejansko najmanjši umik med slovenskimi vinorodnimi pokrajinami.

Šavrinska Brda so primer izredne koncentracije vinogradov, kjer so ti leta 1896 zavzemali kar 5402 ha ali 15,6 % površine. Na Spodnje Šavrine je odpadlo 3685 ha vinogradov, prekrivali pa so celo 30,4 % površine, kar je najvišji odstotek med vsemi pokrajinami (v Jeruzalemskih goricah 20,9 %). Težave na vinskem trgu in zgodnji odliv delovne sile ter drugi vzroki pa so že hitro po obnovi povzročili opuščanje vinogradov. V obdobju 1896 do 1954 so se vinorodne površine skrčile za 2257 ha ali 41,8 %, vsekakor najbolj med vinorodnimi pokrajinami Primorja. Nazadovanje po letu 1954 pa je bilo predvsem zaradi obnove družbenih vinogradov relativno majhno in je znašalo le 8,8 %. Tako zavzemajo danes vinogradi v Šavrinških Brdih 2867 ha ali 9 % površine, to je samo dobro polovico nekdanjega obsega.

Omeniti je še, da je Slovensko primorje ob severovzhodni Sloveniji drugo najpomembnejše področje podružbljanja vinogradniških površin. V Šavrinških Brdih obsegajo družbeni vinogradi 523 ha ali 18,3 % površine, kar pomeni 14,1 % družbenih površin v Sloveniji. Dokaj pomembno je družbeno vinogradništvo tudi v Goriških Brdih in na Vipavskem.

V *submediteransko-dinarskih pokrajinah*, kamor štejemo Hrpeljsko-podgorski Kras, Čičarijo, Brkine, Vremsko dolino in Ilirskobistriško podgorje, so razmere za uspevanje vinske trte že dosti slabše. Delež vinogradov je silno skromen, umik pa izreden. Od 506 ha vinogradov v letu 1896 je ostalo do leta 1969 le 61 ha, to je 12,1 % nekdanjih površin.

DIE UMWANDLUNG DER WEINBAUFLÄCHEN IN SLOWENIEN IN DEN VERGANGENEN 70 JAHREN

Schlußfolgerungen

Die Entwicklung des Weinbaus in den vergangenen 70 Jahren wurde neben den ökologischen Elementen auch von einer Gruppe gesellschaftlicher Faktoren, die zeitlich in zwei Gruppen eingeteilt sind, beeinflusst. Die erste, semirezente Gruppe steuerte die Entwicklung des slowenischen Weinbaus in dem Zeitabschnitt von der Jahrhundertwende an (19/20 Jahrhundert) bis zum zweiten Weltkrieg, die zweite, rezente, in der Nachkriegszeit. Ein wichtiger Faktor der semirezenten Entwicklung ist der Fortschritt im Weinbau mit dem Wiederaufbau der durch die Phylloxera verwüsteten Weingärten sowie der gleichzeitige Rückzug der Weinbauflächen aus den Gegenden Sloweniens mit weniger geeigneten klimatischen Verhältnissen, vor allem aus den Voralpengegenden und aus dinarischen Gegenden, wie auch aus einigen Gegenden mit schlechten Bedingungen für den Wiederaufbau, z. B. aus einem Teil von Prekmurje.

Der Zeitraum zwischen den beiden Weltkriegen war für den slowenischen Weinbau wenig günstig. Die Schwierigkeiten auf den Marktplätzen außerhalb der neuen Grenzen und die Konkurrenz der Südweine verursachten mehr oder weniger permanente Weinbaukrisen. Als negativ zeigten sich die Steigerung der Produktionskosten und der Rentabilitätsrückgang. Hier und da, z. B. im Küstenland, kam das Bearbeitungsproblem schon früh zum Vorschein, da die Arbeitskraft ziemlich schnell in die Industriezentren wegzog. Das Lebensniveau der Bevölkerung in den weinreichen Gebieten, gezeichnet durch den tiefsten Sozialabgrund in der damaligen Gesellschaft, war äußerst niedrig.

Nach dem zweiten Weltkrieg beginnt mit einer ganzen Reihe gesellschaftlich—ökonomischer Faktoren die Ära der rezenten Transformation des Weingebiets. Mit der Agrarreform brachte das Jahr 1946 eine gründliche Veränderung der Besitzverhältnisse mit sich und bildete günstige Bedingungen für die Entwicklung des gesellschaftlichen Weinbaus. Auch die gesetzliche Abschaffung der Winzerverhältnisse u. ä. aus dem Jahr 1953 förderte den Nationalisierungsprozeß der Weingärten. Eine solche Entwicklung ermöglichte eine moderne Weinbauproduktionsart auf größeren Komplexen, den Gebrauch der Maschinenteknologie sowie die Einführung neuer Aufzuehenarten. Wir können behaupten, daß die etwa 17 %, bzw. 3.700 ha slowenischer Weinbauflächen, die zum nationalisierten Eigentumssektor gehören, mit dem modernen Wiederaufbau eine intensive Transformation erlebt haben, eine Transformation, die ihrem Effekt nach weitaus wirkungsvoller ist, als die Transformation bei dem ersten Wiederaufbau war. Die traditionellen Pflanzungen auf den nationalisierten Grundstücken sind fast ausnahmslos durch Drahtpflanzungen, im beträchtlichen Maße auch durch Terrassenpflanzungen, ersetzt worden, was neben den starken sozial-geographischen Strukturänderungen sowie neben der modernen Weingarteninfrastruktur, das Aussehen der ursprünglichen Weinbauflächen völlig verändert hat. Ein typisches Beispiel dafür sind die Weinberge bei Jeruzalem und Gornja Radgona, wo die nationalisierten Weingärten etwa zwei Drittel der Weinbauflächen umfassen, in den Weinbergen bei Pekre sind es sogar 82 %.

Charakteristisch spiegelten sich die rezenten gesellschaftlich-geographischen Faktoren in der Entwicklung der bäuerlichen Weinbauflächen wieder. Da war der Rückzug der Weingärten am umfangreichsten, und zwar wegen des Mangels an Arbeitskraft und Mechanisierung, wegen des Mangels an Mitteln für den Wiederaufbau und wegen der Besitzersplitterung, was zu einem raschen Aussterben traditioneller Weinbaugenden führte. Es braucht nicht betont zu werden, daß das Gebiete einer ausgeprägten Depopulation und des Bevölkerungsalterns sind. Die Transformation des Landschaftsbildes wurde gleichzeitig von dem Phänomen der Sozialbrache im Weinbau wie auch vom Extensivieren der Landwirtschaft mit dem Vergrünlungsprozeß beeinflußt.

Die sozial-geographische Entwicklung der slowenischen Weinbauflächen, teilweise prädisponiert schon durch die historischen Sozialunterschiede zwischen der ehemaligen nicht-bäuerlichen — heute zum größten Teil nationalisierten weinreichen Gegend — und der bäuerlichen Weingegend, bekommt so in den außerordentlich dynamischen Nachkriegsverhältnissen mehr und mehr einen zweiseitigen Charakter. Die Entwicklungsunterschiede steigerten sich sogar zu einem solchen Maße, daß man von zwei Grundtypen der Weinbaugenden sprechen kann: von dem sozialisierten und von dem bäuerlichen — mit in verschiedene Richtungen führenden Prozessen, mit verschiedenartigen Strukturen und mit ungleichen Entwicklungsmöglichkeiten. Die mit der Nationalisierung verbundenen Innovationsprozesse sind nämlich auf den bäuerlichen Weinbaugebieten völlig ausgeblieben, wobei die dortige relative Unterentwicklung und die Häufung ihrer die Weiterentwicklung betreffenden Probleme — neben dem breiten Komplex der sozial-geographischen Faktoren — nur noch gesteigert wurden.

Die Weinbauflächen innerhalb der Grenzen des heutigen Sloweniens umfaßten im Jahr 1896 noch 45.938 ha, bzw. 5,3 % der Gesamtflächen der weinreichen Gebiete. Von etwa 1.300 weinreichen Katastralgemeinden besaßen damals 321 mehr als 10 % der Weingärten. Bis zum Jahre 1954 wurde ihre Fläche auf 31.346 verringert, das ist um 14.592 ha, bzw. 31,8 %, während es im Jahre 1969 nur noch 21.856 ha waren, bzw. um 30,3 %, bzw. 9.490 ha weniger als im Jahre 1954. Von den Katastralgemeinden mit über 10 % der Weingärten gab es im Jahr 1954 nur noch 184, im Jahr 1969 aber nur noch 126. Im Jahr 1896 gehörten mehr als 30 % der Weingärten zu den 48 Katastralgemeinden, während diese Zahl bis zum Jahr 1954 auf 21 reduziert wurde, ja bis zum Jahr 1969 sogar auf 9. Der Weingarten ging zurück oder stagnierte in den Jahren 1896—1954 in 1.115 Katastralgemeinden. Der Index 1954/1896 ergibt 68,2, und der Index 1969/1896 — 47,6, was bedeutet, daß sich die Weinbauflächen innerhalb von vergangenen 70 Jahren um mehr als die Hälfte verringert haben.

Die Weingärten wurden in dem Zeitabschnitt vom 1896—1954 am meisten im Murgebiet und im Draugebiet abgebaut wie auch in dem Voralpen-Sawagebiet (um cca. 40 %), nur etwas geringer war ihr Abbau im Küstenland (um

32 ‰), bedeutend kleiner war er aber in dem subpannonischen, subdinarischen und dinarischen Sawagebiet (um 12 ‰). Daß es sich dabei — absolut betrachtet — um große Flächen handelt, sagt uns die Information über den Abbau im Murgebiet und im Draugebiet, der 6943 ha erreicht hat, was nicht viel weniger ist als der Abbau im ganzen übrigen Slowenien.

In den Jahren 1954—1969 verlief die Entwicklung der Weinbauflächen ein wenig anders. In diesem Zeitabschnitt gingen die Weingärten im Voralper-Sawagebiet am stärksten zurück. Ihr Anteil verringerte sich um 50,3 ‰, der Index 1969/1896 reduzierte sich auf 30. Im Küstenland, im subpannonischen, subdinarischen und dinarischen Sawagebiet betrug die Reduktion 30 ‰, der Index 1969/1896 reduzierte sich aber im Küstenland auf 47, im Sawagebiet auf 62. Am wenigsten wurden die Weingärten in dieser Periode im Draugebiet und Murgebiet aufgelassen. Die Auflassung betrug 22,8 ‰, der Index war 46. Absolut betrachtet bedeutet das aber immer noch einen Rückgang von 2.360 ha. Im Küstenland reduzierten sich die Weingärten um 2.620 ha, in dem subpannonischen, subdinarischen und dinarischen Sawagebiet um 2.601 ha, im Voralpengebiet aber um 1.882 ha.

Aus der Quantifikation der weinreichen Flächen ist ein ununterbrochener Rückgang deutlich zu ersehen, insbesondere nach dem letzten Krieg, ein Rückgang, der mit mannigfachen Wirkungen im weinreichen Gebiet verbunden ist. Dazu gehören vor allem: ein rasches Aussterben des slowenischen Weinbauambientes, die relative Unterentwicklung desselben, bzw. seine soziale Gefährdung. Der Wiederaufbau des bäuerlichen Weinbaus auf einer modernen Basis ist daher die Grundbedingung für die Erhaltung eines großen Teiles des slowenischen Weinbaugebietes und einer kultivierten Landschaft überhaupt.